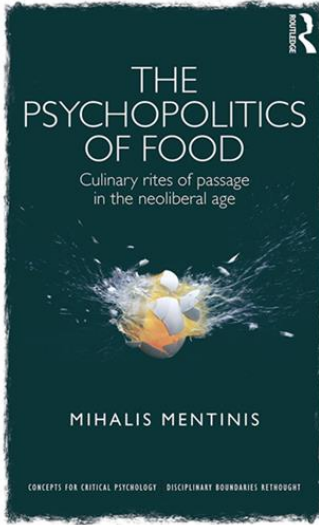

KİTAP İNCELEMESİ

Yemeğin Psikopolitikası - Neoliberal Çağda Yemek Ritüelleri

Başak ERGEN*, Murat DOĞAN**

Yazar: Mihalis Mentinis,
**Yemeğin Psikopolitikası - Neoliberal
Çağda Yemek Ritüelleri**
(çev.) Nazlı Sinanoğlu İnanç,
İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2021, 192 s.
ISBN: 978-605-314-555-4

Atina'da yaşayan Yunan Yazar Mihalis Mentinis bu çalışmayı Şili Papalık Katolik Üniversitesi araştırma merkezlerinden olan Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Yerli Araştırmalar Merkezi'nde (ICIIS) doktora sonrası araştırma projesinin bir parçası olarak tamamlamıştır. Kitabın özgün adı

Kitap İncelemesi / Book Review

Geliş / Received: 22.08.2022 **Kabul / Accepted:** 03.01.2023

* İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gastronomi Programı, İstanbul, Türkiye.

E-posta: basak.ergen@gmail.com **ORCID** <https://orcid.org/0000-0003-2454-5550>

** Doç. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, İstanbul, Türkiye.

E-posta: mdogan@gelisim.edu.tr **ORCID** <https://orcid.org/0000-0001-6391-4887>

"The Psychopolitics of Food Culinary Rites of Passage in the Neoliberal Age" olan kitap Türkçe'ye "Yemeğin Psikopolitikası Neoliberal Çağda Yemek Ritüelleri" adıyla çevrilmiştir. Yemek kavramını disiplinlerarası perspektifle ele alan bir kitap olarak dikkat çekmektedir. Kitap yemek konusunu "neoliberalizm" ilişkisi üzerinden analiz etmesinin yansira insan plasentası yemeye, yemek yemeye karşı gösterilen direncin psikopatolojik yönden ele alınmasına, yemek görselinden hareketle pornografik açıklamalara ve hatta sömürü düzeninin kurallarının yemek ile ilişkilendirilmesine kadar yemek kavramını alışılmadık bir perspektifle ele almaktadır. Kitap mutfığa dair yemek alışkanlıklarının neolibarel politikalar ile nasıl örtüştüğünü gözler önüne seren alışılmadık "yemek manzaraları" ile dikkat çekmektedir. Burada temel argümanı ise dayatılan beslenme alışkanlıklarının ve mutfak uygulamalarının benlik ve beden teknolojilerini nasıl oluşturduğunu açıklamakla yapmaktadır. Yazar kitabında, günümüzdeki yemek meşguliyetinin neoliberal gelişimin belirli bir aşamasından sonra başka bir görünüme geçişi ifade eden ve işaretleyen "geçiş ayinleri" biçimini aldığını söylemektedir. Bu geçiş ayinleri kültürel iki kutuplulukların sınırlarında yer alsa da, işlevleri tam da bu sınırları, neoliberal bir geçiş talebinin alanları olarak tanımlamaktır. Dolayısıyla belirli sosyal mantıkları teşvik edip doğallaştırırken diğerlerini aynı anda iğrenç ve anakronik hale getirerek "yeme düzenleri" ve "yeme bozuklukları" arasında kültürel bir ayırım söz konusu olduğunu da iddia etmektedir. Bu bağlamda kitap eleştirel psikoloji, antropoloji ve sosyoloji disiplinleri de kullanarak gastronomi alanında gıda çalışmaları yapan araştırmacılar ve akademisyenler için okumaya değer bir kitaptır.

Aslında kitabın benzersizliğindeki güç günlük yaşamdaki çok sıradan bir işlev olan yemeğe odaklanmasından kaynaklanmaktadır. Yazar toplumların yeme pratiklerine odaklanarak, toplumdaki neoliberal dönüşümünün ekonominin yaşamlarımızı yalnızca somut bir şekilde etkilemesiyle kalmayıp günlük yaşam pratiklerimizin dokusunu tamamen ve yeniden oluşturduğunu anlatmaktadır. Kitap genel anlamda yemek pratiklerinin yamyamlıkla ile yeme bozuklukları (anorektik) arasında konumlanmasının istemeden de toplumlara da bir sömürü düzenine dönüştüğünü vurgulaması çarpıcı bir saptamadır.

Birinci Bölüm: İşsizlikten Yaratıcı Uyumluluğa: Romantize Edilen Şefler ve Gastropornonun Psikopolitikası

Mentinis kitabın ilk bölümünde kamusal beslenme ya da yemek yapma girişimlerinin sosyal ve politik sonuçları bağlamında ünlü şef figürünü şöyle ele almaktadır: "Ünlü şef figürü, belleğin oluşturulması ve yeniden oluşturulması ile kıyaslandığında hem yemek ile hem de yemek üzerine çalışmak suretiyle, kadınsılık ve erkeksilik, geleneksellik ve modernlik, tekrar ve icat, sabitlik ve esneklik, kozmopolitizm ve taşrallık gibi zıt düalist arketipleri karşı karşıya getirir

ve bunu yaparken de kültürel olarak yerleşmiş neoliberal geçişken talepleri göz önünde bulundurur." (Mentinis, 2021, s.36).

Şöhret kültürünün yükselişini şefler konusu ile ilişkilendirerek açıklamak ve şeflerin televizyondaki imajlarının sadece ünlü olma kavramı ile açıklanamayacağı, şeflerin psikopolitik işlevlerine de vurgu yapıldığı görülmektedir. Şef figürü, romantize edilmiş şefler ile neoliberal psikopolitikanın belirli şekilleri arasında bağıntı kurularak açıklanmaktadır. Bu şef figürünün gerçek olmayan duygusallığı görsel ve yazılı basındaki paylaşımların pornografik görüntülerdeki etkileyciliğinde söz konusu asıl yemeğin yerine ulaşılamayan haz nesnesinin imajından memnun olan izleyici ve okurların, hem yemek programlarını hem de yemek kitaplarının sayfalarından aldıkları haz duygularını ifade eden "gastroporno" kavramı incelenmiştir. Örneğin Jamie Oliver'in Birleşik Krallık'taki işçi sınıfının obezite ile mücadelesi için 2008 yılında başlattığı "Ministry of Food" girişiminde amaçlanan; halka basit, lezzetli ve besleyici yemek yapma becerilerini kazandırmak ve bu öğrenilenlerin çevrelerindeki arkadaşları ve aileleriyle paylaşarak büyümesinin sağlanmasıdır (Oliver, 2008).

Ayrıca Latin Amerika'daki "Şefler Açlığa Karşı" girişimi 2008 yılında başlatılmış olup, savunmasız kişilere özel bir vurgu yaparak bölge sakinlerinin beslenmesini iyileştirmeyi amaçlayan bir kampanyadır. Bolivya hükümetiyle ortak finanse edilen Uluslararası Kinoa Yemek Kitabı gelenek ve öncülük alt başlığı ile örnekleri "gastropornonun" psikopolitikasını açıklamakta ve yoksulluğun kültürleşmesini yeni bir düzene geçiş olarak yaratıcı bir uyum sağlama anlatılmaktadır (FAO, 2008).

İkinci Bölüm: Semiyotikten Semboliğe: Plasentafaji ve Şefin Adı

Kitabın ikinci bölümünde 1998 yılında ünlü bir şefin bir televizyon programında akşam yemeği olarak insan plasentasını; arpacık soğanı ve sarımsakla kızartarak püre haline getirdikten sonra "focaccia" ekmeği üzerine sürerek servis etmesi anlatılmaktadır. Bu olaydan on altı yıl sonra benzer bir şekilde karısının plasentasını hem çiğ olarak, hem de pişirerek "taco" içinde tüketme deneyimini köşesinde yazan bir mutfak uzmanının vakaları incelenmektedir. Bu bölümde plasentanın ritüelistik olarak ele alınması söz konusudur. Bu bağlamda antropolojik bir takım bulgulara gönderme yapılmaktadır. Bu tarz ritüellerin modern öncesi yerli kültürlerdeki fonksiyonları, yamyamlık olgusu, ötekileştirme durumu ele alınmakta ve anne-fetüs bağlantısı ile ilişkilendirilen bir iç organın modern zamanlardaki bahsi geçen yamyamlıkla ve benzeri tüketimlerden sözedilmektedir. Ancak "Her şey bir yana, annenin rahminin içinden çıkan ve başlangıçta iğrenç olarak algılanan maddeyi, yemek yapmanın büyü, vasıtasıyla yenilebilir estetik bir lezzete dönüştüren ve böylece toplumsallaştıran yaratıcılık çalışması" tartışılmaktadır (Mentinis, 2021, s.67).

Üçüncü Bölüm: Sömürgecilikten Neoliberal Çok Kültürlülüğe: Özel Şili Mutfağında Mapuche Baharatı

Üçüncü bölümde, Şili devletinin tarihsel süreci, Mapucheler arasındaki ilişki, biyografik hikâyeler şeklinde açıklanmıştır. Özellikle bir "mapuche" çeşni olan "merquen" in her evde bulunan ulusal bir baharat olduğu, ihraç edildiği, ekonomik değerinin yanı sıra çok kültürlü neoliberalizme geçişte simgesel bir öneme sahip olduğu anlatılmaktadır. Şili; sömürgecilikten çok kültürlü liberalizme geçiş töreni olarak adlandırılabilir süreçte, yerli halka uygulanan sert baskılar, ötekileştirme ve yerli halkın topraklarına el konulması konularına dikkat çekmektedir (Pertuzé, 2018).

Yerlilerin mutfağında tüm ülkedeki restoranlara, başkanlık sarayına ve nihayet dünyanın dört bir yanına dağılan merquen çeşnisinin baş döndürücü yükselişi izlenmektedir. Ülkenin mutfak kültüründeki bu metodolojik değişimler ise Şili yerlilerinin dönüşümünü ifade eden bir metafor işlevi görmekte olup tüm halk için daha iyi bir gelecek ve başarı vadetmesi söz konusu olmaktadır.

Dördüncü Bölüm: Batıdan Doğuya: Ekonomik Krizler ve Yeni Yunanların Mutfağı

Dördüncü bölüm Yunanistan örneğini kapsamaktadır ve doğudan batıya geçiş töreni bağlamında ele alınmaktadır. Bizans İmparatorluğu'nu, doğu ve batı unsurların önemini ve Yunanistan'ın dünya üzerindeki pozisyonunu anlatmıştır. "Yunan Kişiliğini Pişirmek" adlı bölümde 1960'larda Kıbrıs sorunu yüzünden Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerginlik sebebiyle İstanbul'dan sürgün edilen Yunan bir ailenin hikâyesinin anlatıldığı "Bir Tutam Baharat" adlı eserden bahsetmiştir (Leonarda, 2012).

Yunanistan'ın yaşadığı ekonomik kriz neticesinde iflasın eşliğine gelmesi bu bağlamdaki toplumsal hareketlilik, Avrupa Birliği ve kendi elit sınıfı tarafından yetersiz ve dolayısıyla politik anlamda da eksik bir neoliberalleşmeye verilen bir örnek olarak anlatılmaktadır. Yunanistan'daki yemek ve beslenme ile ilgili olarak son yıllarda ortaya çıkan değişimlerin siyasal düzen ve yönetici elit sınıf yararına ülkeyi doğulu unsurlar olarak tanımlanan bir takım unsurlardan sistematik bir şekilde kurtarmak, bireyselleştirmeyi artırmak ve girişimcilik ruhunu güçlendirmek adına kapsamlı bir stratejiden söz edilmektedir.

Mutfaktaki sınıf mücadelesinin anlatıldığı 1998 yılında Andreas Staikos'un aynı isimli kitabından uyarlanan popüler bir Yunan filmi olan, Dangerous Cooking'in (2010) incelenmesi aracılığı ile şekillendirilmektedir. Bu film aynı kadın için birbirleriyle rekabet eden sıradan bir aşçı ile ünlü bir şefin hikâyesi üzerinden özellikle final sahnesiyle bir sınıf çatışmasını anlatmaktadır. Bu

sınıf çatışmasını anlatırken kişilik ve itaatkâr şekillerin geliştirilmesi esas alınarak batılı usullerde akılcılığa ve girişimciliğe intikal süreci yemek konusu çerçevesinde sunulmaktadır (Dangerous Cooking, 2010).

Beşinci Bölüm: Yemek ve Açlık Çekmek: Gastroseksüel Erkekler ve Anorektik Kadınlar

Beşinci bölümde anoreksiyanın patolojik nedenleri üzerinde durulmuş, daha sonra psikoloji biliminin katkısı ile altında yatan nedenlerin tespiti, araştırılması ve yaklaşım disiplinleriyle ilgili bilgiler verilmiştir. "Anoreksiyanın hem kadınlığın toplumsal standartlarına aşırı boyun eğmeyi, hem de kadınlara yüklenen kültürel taleplere karşı sergilenen bir başkaldırıyı ifade etmesi sebebiyle kültürel feminist görüşler tarafından nihayetinde belirsiz ve çifte anlamlı olarak yorumlanması yaygın bir tematiktir" konusu irdelenmiştir (Mentinis, 2021:130).

Gastroseksüel figürlerle ilgili Michel Foucault'nun 1986 yılı "The Use of Pleasure" ve "1. Cilt Cinselliğin Tarihi." kitapları incelenmiş, Todd May ile karşılaştırmaları yapılmıştır. Bu bölümde yemek kültürünü doğrudan ret ederek bir direniş biçimi örneği olarak geçiş töreni incelenmektedir. Daha önceki bölümlerde anlatılan geçişler yeni bir simgesel düzene ve yeni iştahların üretilip teşvik edilmesine geçiş şeklinde anlatılsa da bu bölümde bahsedilen geçiş töreni anorektiktir yani iştaha karşı direnir. Yemeği dışlar ve reddeder (Foucault, 2012; Foucault, 1990).

Bu bölümde anlatılan anorektik kavram, neoliberalin girişimci ve tüketici figürleri cinsellik düzeninde yani gastroseksüel olarak konumlandırılan gastroseksüel erkek ve anorektik kadın olarak ortaya çıkmaktadır. Bir tarafta gastroseksüel erkek kendini ideal bir eş veya aşçı olarak görmez, mutfağı da kendi yaratıcılığını sergileyebileceği bir faaliyet alanı olarak görmektedir. Yemeğin hazırlamasındaki asıl amaç, karşı tarafı her şekilde doyuma ulaştırmaktır. Duygulara hitap edebilmek için doğru lezzetleri seçerek kendi faaliyet alanında kadın otoritesine meydan okumaktadır.

Benliğin girişimcisi olarak ortaya çıkar, yemekle olan sermayesini, kadınlaşma halini denetim altına almak, kadın bedeninin yenilebilir olarak kurgulamak üzere kullanır. Diğer yandan ise anorektik kadın, gastroseksüel koşuldan bütünüyle kaçış çabasıyla yemeği reddeden bir figür olarak ortaya çıkar. Anorektik kadın figürü sadece yemeği reddetmekle kalmayıp cinselliği ve anneliği de reddeden bir durumdur. Burada getirilen eleştiri aslında anoreksiyadır. Anoreksiya çıkmazı genelde kabul edilen güzellik standartlarına aşırı uyma, itaat etme gibi durumlarından ortaya çıkan bir patoloji olarak değil bir direniş olarak ele alınmaktadır.

Sonuç: Bir Anorektik Yamyamlık Teorisine Doğru

Bütün kitapta özellikle başta da ifade etmeye çalıştığımız gibi psikanalitik ya da psikolojinin açıklamaları, ritüelden kaynaklanan antropolojik yaklaşım ya da kültürler ve felsefi yaklaşımlar kitap bağlamında örnekleri ile ve bahsedilen disiplinlerin önde gelen bilim insanlarının kuramlarıyla açıklanmaktadır. Aynı zamanda bir neoliberalizm eleştirisi olarak da algılanabilecek bu kitap aslında yemek konusunda yazılmış en ters köşe kitaplardan biridir. Yemek yeme durumunu bütün bu disiplinler arasında bir perspektifle ele alarak ortaya, okunması oldukça zor bir kitap koymuştur.

Kitap aynı zamanda bütün bu disiplinlerin yanı sıra özellikle sonuç kısmında performansa da bir bağlam açmaktadır. Bu anlamda New York kökenli Fransız bir sanatçının iki enstalasyon çalışmasına yer vermektedir. Bu bağlamda yaşamın neoliberal sömürgeciliğine karşılık bir "anorektik yamyamlık" konusu ile ilgili argümanla da kitap sonlanmaktadır.

Sonuç olarak "Yemeğin Psikopolitikası" kitabı yeni mutfak kültürleri ve yeme alışkanlıkları ile neoliberalizmin nasıl çakıştığını gözler önüne seren çağdaş bir "yemek sergisi"nin keşfi olmaktadır. Bizden sadece restoranlardaki fetiş et dövme sahnelerini gözler önüne sermek yeterli olacaktır. Bu bağlamda kitap Türk Mutfağı ve Kültürünün nasıl değişime ve metamorfoza uğradığının anlaşılmasında önemli bir yol gösterici olabileceğini düşünüyoruz. Gastronomi alanında gıda çalışmaları yapan araştırmacı ve akademisyenlerin bu kitaptan ilham alarak "Yeni" Türk Mutfağının TV Showları da dâhil birçok yeni faaliyetlerin araştırılmasının niş bir alan olduğunu düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

DANGEROUS COOKING (2010). *Epikindynes mageirike*. Erişim Tarihi: 19.08.2022, <https://www.imdb.com/title/tt1489172/> .

FOUCAULT, M. (1990). *The history of sexuality: An introduction, volume I*. Trans. Robert Hurley. New York: Vintage, 95.

FOUCAULT, M. (2012). *The history of sexuality, vol. 2: The use of pleasure*. Vintage.

GIDA ve TARIM ÖRGÜTÜ (FAO). (2008). *Chefs against Hunger*. Erişim Tarihi: 17.08.2022, <https://www.fao.org/in-action/apoyo-ialcsh/recursos/chefs/en/#:~:text=Chefs%20against%20Hunger%20is%20a,on%20the%20most%20vulnerable%20people>.

HAVILAND, W. A. (1990). *Anthropology*. Orlando.

LAVIE, S., NARAYAN, K., ROSALDO, R. (1993). *Creativity / Anthropology*. New York: Cornell University.

LEONARDA, G. (2012). *politiki kouzina / πολιτική κουζίνα*. Atina: Malliaris Paideia.

MENTINIS, M. Çev. SİNANOĞLU İNANÇ, N. (2021). *Yemeğin Psikopolitikası*. Ayrıntı Yayınları.

OLIVER, J. (2008). *Jamie Oliver takes on British cuisine*. Erişim Tarihi: 17.08.2022, <https://www.theguardian.com/media/2008/mar/28/channel4.television1?gusrc=rss&feed=media>

ÖZBUDUN, S., ŞAFAK, B., ALTUNTEK, N.S. (2005). *Antropoloji Kuramlar / Kuramcılar*. Ankara: Dipnot Yayınları.

PERTUZÉ, R., MARTINEZ, I., PINTO, A., ARAYA, A., & CORTÉS, M. (2018, August). *Merken from Santa Juana-a hot agricultural heritage from Chile*. In XXX International Horticultural Congress IHC2018: V International Symposium on Plant Genetic Resources and International 1297 (pp. 75-80).